

Fecr Yayınları: 410

EBÛ ALÎ el-FÂRİSÎ'NİN
SARF İLMİNDEKİ YERİ

Dr. Recep KIRCI

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
Sertifika No: 47479

1. Baskı: Mart 2021

ISBN: 978-625-7879-51-4

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

EBÛ ALÎ el-FÂRİSÎ'NİN SARF İLMİNDEKİ YERİ

Dr. Recep KIRCI

Ankara 2021

Dr. Recep KIRCI

Dr. Recep KIRCI 1975'de Manisa'da dünyaya geldi. 1987-93 yılları arasında İzmir ve İstanbul'da klasik Arapça eğitimi aldı. 1998 yılında İzmir Anadolu İmam Hatip Lisesinden mezun olan yazar, 2012 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, 2016 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2017 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimlerinde *İslam Ceza Hukukunda Uhrevî Sorumluluk* adlı teziyle yüksek lisansını, 2021 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimlerinde *Ebû Alî el-Fârisî'nin et-Tekmile Adlı Eserindeki Metodolojisi ve Sarf İlmine Dair Görüşleri* adlı teziyle doktorasını tamamladı. Kırıcı, 1993-2012 yılları arasında Sivil Toplum Kuruluşlarına bağlı farklı çatı kuruluşlarında klasik Arapça eğitimi verdi. 2012-2018 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığında İmam Hatip, Müezzin ve Manevi Rehberlik görevlerinde bulunan Kırıcı, 2018 yılından itibaren Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili Belagati Bölümünde Öğretim Görevliliği kadrosunda görev yapmaktadır. İyi derecede Arapça bilen yazar evli olup iki çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ -----	8
ÖN SÖZ -----	9
GİRİŞ -----	11
1. Araştırmanın Problemi, Konusu, Amacı ve Önemi -----	11
2. Yöntem ve Araştırmanın Kaynakları -----	14
2.1. Araştırmanın Kaynakları -----	16

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ ALÎ el-FÂRİSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMÎ

ŞAHSİYETİ -----	19
1.1. Ebû Alî el-Fârisî'nin Yaşadığı Dönemin Sosyal-Siyasî Yapısı --	19
1.2. Ebû Alî el-Fârisî'nin Yaşadığı Dönemin İlmî ve Kültürel Durumu-	31
1.3. Hayatı -----	40
1.4. Seyahatleri -----	44
1.5. Eğitimi -----	46
1.6. Hocaları -----	47
1.7. Öğrencileri -----	52
1.8. İlmî Şahsiyeti -----	59
1.8.1. Görüşlerini Temellendirmesi -----	61
1.9. Âlimlerle Münazaraları ve İtirazları -----	66
1.10. Eserleri -----	69
1.10.1. Günümüze Ulaşan Eserleri -----	72
1.10.2. Günümüze Ulaşmayan Eserleri -----	80

İKİNCİ BÖLÜM

SARF İLMÎ -----	87
2.1. Arap Dili Gramerinin Ortaya Çıkışı ve Gramer Ekolleri -----	87
2.1.1. Arap Dili Grameri -----	87
2.1.2. Arap Dilinde Gramer Kurallarının Tespiti -----	87
2.2. Nahiv İlmî ve Gramer Ekolleri -----	89
2.2.1. Nahiv Kavramı -----	89
2.2.2. Nahiv Ekolleri -----	91

2.3. Sarf Kavramı ve İlmi Sarfın Dil İlimleri İçerisindeki Yeri -----	95
2.3.1. Klasik Dönem Sarf ve Nahiv Konuları Ortak İşlenen Eserler --	99
2.3.2. Klasik Dönem Bazı Müstakil Sarf Eserleri -----	99
2.3.3. Son Dönemde Yazılan Bazı Müstakil Sarf Eserleri-----	100
2.3.4. Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yazılan Bazı Sarf Eserleri -----	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBŪ ALİ el-FÂRİSÎ’NİN et-TEKMİLE İSİMLİ ESERİ ve SARF İLE

İLGİLİ GÖRÜŞLERİ -----	101
3.1. <i>et-Tekmile</i> -----	101
3.2. <i>et-Tekmile</i> ’nin El Yazması Nüshaları-----	104
3.3. <i>et-Tekmile</i> Üzerine Yazılan Şerhler -----	107
3.4. <i>et-Tekmile</i> ’nin Kendisinden Sonraki Eserlere Etkisi -----	111
3.5. <i>et-Tekmile</i> ’nin Kaynakları -----	112
3.6. <i>et-Tekmile</i> ’nin İçeriği -----	121
3.6.1. ‘Âmil Değişmeksizin Kelimenin Sonunda Meydana Gelen Değişiklikler -----	126
3.6.2. İki Sâkinin Bir Arada Bulunmasının Hükümü Bâbı -----	127
3.6.3. Bir Cinsten Olmayan (Farklı) İki Sâkinin Bir Kelimede İltikâ Etmesi Bâbı-----	130
3.6.4. İki Sâkinin Farklı İki Kelimede Bir Arada Bulunması Bâbı 134	
3.6.5. Birincisi Harfi Leyyin Olan İki Sâkinin Farklı İki Kelimede Bir Arada Bulunması Bâbı-----	137
3.6.6. Kelimenin İlk Harfi-----	140
3.6.7. Hemzei Vasıl -----	141
3.6.8. Masdarları Olmayan İsimlere Hemze-i Vaslın Bitişmesi Bâbı 143	
3.6.9. Üzerine Vakıf Edilen Harflerin Hükümü Bâbı -----	144
3.6.10. Mu’tel İsimde Vakıf-----	147
3.6.11. Sonu Hemze Olan İsimlerde Vakıf Bâbı -----	149
3.6.12. Sonu Elif Olan İsimlerde Vakıf Bâbı-----	151
3.6.13. Mekkî İsimlerde Vakıf-----	153
3.6.14. Nekre Kelimeler Kendisi İle İstifhâm Olunan (مَنْ) Edatına Bitişen Ziyâde Harfler-----	155
3.6.15. Kelimenin Bünyesinde Etki Eden Değişiklikler-----	159
3.6.16. Hemzenin Tahfîfi Bâbı -----	160

3.6.17. Tesniye ve Cemi Sâlim -----	163
3.6.18. Cemi Sâlim -----	167
3.6.19. Mübhem İsimlerin Tessniye ve Cemisi -----	169
3.6.20. Müttekellim Yê'sine Muzâf Olan Mankûs ve Ğayr-i Mankûs İsim -----	170
3.6.21. Neseb Bâbı-----	171
3.6.22. Aded (Sayılar) Bâbı -----	182
3.6.23. Maksûr ve Memdûd Bâbı -----	183
3.6.24. Müzekker ve Müennes Bâbı -----	186
3.6.25. Cemi Teksîr Bâbı-----	190
3.6.26. Tasğîr Bâbı -----	195
3.6.27. Masdarlar, Masdarlardan Müştak Olan Fiiller -----	198
3.6.28. İsimlerin Yapısı -----	201
3.6.29. Fiillerin Yapısı -----	202
3.6.30. İmâle -----	209
3.6.31. Ziyâde Harfleri Bilmek Bâbı-----	212
3.6.32. Harflerin İbdâli Bâbı -----	214
3.6.33. İllet Harflerinin Hükmü Bâbı -----	216
3.6.34. İdgâm Bâbı -----	218

SONUÇ ----- 223

KAYNAKÇA ----- 229

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: İbn
bk.	: Bakınız
By.	: Basım yeri yok
Çev.	: Çeviren
D.E.Ü.	: Dokuzeylül Üniversitesi
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Md.	: Madde
mlf.	: Müellif
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallâhü anh
s.a.v.	: Sallallâhü Aleyhi Vesellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz.
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayın evi yok

ÖN SÖZ

İslam kültür coğrafyası ve medeniyetinde akla ilk gelen dil Arapçadır. Bunun nedeni İslam'ın ilk kaynağı ve temel kitabı olan Kur'an'ın ve ikinci kaynağı olan hadislerin Arap dili ile ifade edilmesidir. Dinlerini sahîh bir şekilde yaşamak için Kur'an'ı ve hadisleri doğru bir şekilde anlamayı amaç edinen farklı ırklara mensup Müslümanların yanı sıra Arapça ana dilleri olan milletler de bu dilin korunmasında, kurallarının belirlenmesinde ve sonraki nesillere aktarılmasında üstün gayretler sarf etmişlerdir. Bunun sonucunda Arapça eski çağlardan beri birçok insanın konuştuğu veya ilgi duyduğu önemli bir dil olmuştur. Günümüzde ise dünyanın birçok yerine göç eden Müslüman ve Arapların varlığı göz önüne alındığında bu dilin ne denli geniş bir coğrafyaya yayıldığı ve milyonlarca insan tarafından anadil veya ikinci dil olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim son zamanlarda yapılan araştırmalar da bu gerçeği kanıtlamaktadır. Her dilde olduğu gibi böylesine köklü ve yaygın bir dil olan Arapçanın da kendisine ait bazı kuralları vardır. Bu kurallar; nahiv ilmi, sarf ilmi, belâgat ve benzerleri adı altında ifade edilmektedir. İlk dönemden itibaren Müslüman âlimler ve Arap dil bilimcileri bu bilimlere ait kaidelerin belirlenmesi ve ileriki dönemlere aktarımı için gayret sarf etmişlerdir. Öyle ki yaşamlarını buna adanmışlar, sahip olduğu maddi imkânlarını bu sahada sarf etmişlerdir. Hicri IV. yy. yaşayan el-Fârîsî de hayatını bu dilin kurallarının tespitine adanmış ve ömrünü bu uğurda geçiren önemli Arap dil bilimcilerinden olup kayda değer önemli eserler kaleme almıştır. Kaleme aldığı bu eserler ve onun sarf, nahiv ve luğata dair görüşleri sonraki asırlarda bir çok dilciyi etkilemiş ve eserlerinde başvurulan bir kaynak olarak yerini almıştır.

Hicri IV. yy., Arap grameri açısından Basra ve Kûfe ekolünün zayıflayıp; Bağdat'da iki ekolden birinin görüşlerinin tercih edildiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde yetişen el-Fârisî'nin de eserlerinde Basra ekolünün görüşleri baskın olsa da Kûfe ekolünden yararlandığı gözlemlenmektedir.

Aynı zamanda “*Ebû Alî el-Fârisî'nin et-Tekmile Adlı Eserindeki Metodolojisi ve Sarf İlimine Dair Görüşleri*” adıyla doktora tezimin bir kısmı olan bu araştırmayı değerli okuyucuların görüşlerine arz ederken, İslâmî ilimler ve Arapça alanında hizmeti sebkat etmiş önceki ulemâyı rahmetle anıyorum. Bir çalışmanın belli bir seviyeye gelip ortaya çıkmasında araştırmacının yanında bir çok kimsenin yardımı ve gayreti vardır. Bu bağlamda her daim çalışmama destek olan ve konuyu önermek suretiyle beni cesaretlendiren danışman hocam Prof. Dr. Dursun Hazer'e, doktora dönemindeki tez izleme komitemde yer alıp, her dönem çalışmamı izleyerek bana yol gösteren Doç. Dr. Fatıma Betül Üyümez ve Dr. Öğretim Üyesi Yusuf Karataş'a çalışmaya başladığımda kaynaklara ulaşmamda katkısı olan Dr. Öğretim Üyesi Osman Cengiz'e, Arapça kaynakları anlamakta kendisine her başvurduğumda daima yardımcı olan Dr. Öğretim Üyesi Malek Hassan Mahmoud Abdul Qader'e ve Araştırma Görevlisi Şeyma Savaş Deveci'ye, teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışma sürecinde desteğini esirgemeyen Ömer Deda Bey'i ve Arap dili ve İslâmî ilimleri öğrenmemde çocukluğumdan şu ana kadar üzerimde hakkı olan tüm hocalarımı minnetle anar, tez çalışmam boyunca yanımda olan aileme, özellikle her daim desteğini esirgemeyen Babam Ali Osman Kırıcı ve eşi Şehzade Kırıcı hanım'a, değerli eşim Mine Kırıcı, çocuklarım Fatih Kırıcı ve Fatıma Kırıcı'ya teşekkürü borç bilir, merhum annem Fadime Kırıcı'yı da rahmetle anarım.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi, Konusu, Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın problemi Hicri IV. yüzyılın önemli diltçilerinden olan el-Fârisî, kendi döneminin uzman hocalarının eğitimidenden geçen, değerli öğrenciler yetiştiren ve otuzdan fazla eser kaleme alan değerli bir diltçidir. Buna rağmen kendisi ve eserleriyle ilgili ülkemizde birkaç çalışma dışında yeterince araştırılmamıştır.

Çalışmanın konusu el-Fârisî'nin hayatı, eserleri, yaşadığı dönemin ilmi karakteri, *et-Tekmile* isimli eserinin kaynakları ve bu eserde takip ettiği yöntem, sarf ile ilgili görüşleri ve sözü geçen eserdeki konuların önceki ve sonraki dönem eserlerde yer bulması tüm yönleriyle araştırılacak ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Söz geçen konuların Türkiye'de etraflıca araştırılıp ortaya konulmaması çalışmanın önemini ve gereğini artırmaktadır.

el-Fârisî, *et-Tekmile* isimli eserinde önceki dönem diltçilerin görüşlerinden yararlanmakla beraber kendine özgü görüşleri gerekçeleri ile beraber ortaya koymakta veya önceki dönem diltçiler tarafından ortaya konulan düşünceleri farklı bir üslupla temellendirmektedir. Eserde yer alan görüşlerin neredeyse tamamı el-Fârisî tarafından; semâ, kıyâs veya talîl yöntemi üzerine yapılandırılarak ele alınmıştır. Ayrıca eserde, el-Fârisî öncesi dönemde görülmeyen; her bir bölümde farklı taksimatlar yapılmış ve bu taksimata uygun olarak konular sırasıyla incelenmiştir. Bu nedenlerle el-Fârisî'nin ve Arap dili gramer eserleri arasında önemli yeri olan *et-Tekmile*'nin araştırılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

el-Fârisî'nin hayatı, görüşleri ve eserleri üzerine yurt dışında bir çok akademik çalışma yapılmıştır. Buna karşın Tür-

kiye'de benzeri çalışmaların çok az olması önemli bir eksiklik- tir. el-Fârisî'nin dil alanında özgün fikirlere sahip olması, ken- disinden sonraki dönemde etkili olacak İbn Cinnî gibi bir öğ- renciyi yetiştirmesi ve *el-İzâh* isimli eserinin 300 yıl medrese- lerde kaynak kitap olarak okutulması ve görüşlerine sonraki dönemlerde başvurulması onu bizatihi müstakil çalışmaların konusu yapmaya değerdir. Bu bağlamda onun ilimi kişiliğinin ve gelenekte önemli bir yeri olan *et-Tekmile* isimli eserinin in- celenmesi önemli görülmüştür.

el-Fârisî ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalar:

- Sami Bakır, *Ebû Alî el-Fârisî'de Dilbilimsel Tenkit -el-İğfâl Eseri Örneği-* Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabi- lim Dalı, Doktora Tezi, 2019.

el-Fârisî ile ilgili ülkemizde doktora düzeyinde yapılan ilk çalışmadır. Çalışmada el-Fârisî'nin hayatı, eserleri, ilmî kişiliği ve Ebû Alî el-Fârisî'nin *el-İğfâl fîmâ Agfelehu'z-Zeccâc mine'l-Me'ânî* adlı eserinde hocası Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın (ö. 311/923) *Me'anî'l-Kur'ân ve İ'râbuhu* adlı tefsirine yönelttiği dilbilimsel eleştiriler incelenmiştir.

- Sevim Özdemir'in *Ebû Alî el-Fârisî ve Nahiv İlmin- deki Yeri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabi- lim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1996.

Yazar bu çalışmasında el-Fârisî'nin hayatı, eserleri, ilmî münazaraları ve nahiv ile gili görüşlerini farklı eserlerden der- leyerek ortaya koymuştur. Çalışmamızda, Özdemir'in sözü ge- çen tezine müracaat edilmiş ve kendisinden yararlanılmıştır.

- Sevim Özdemir, *Ebû Alî el-Fârisî ve İbn-i Hâle- veyh Arasında Geçen İlmi Münazaralar*, *Şarkiyat Mecmuası*, 27 (2015/2), 1-15.

Bu çalışmada Özdemir, bir önceki tezde ele aldığı bir bölümden makale üretmiştir. Burada el-Fârisî ile İbn Hâleveyh'in arasında geçen münazaraları dile getirmiştir.

- Mehmet Raşit Özbalıkçı, *Ebû Alî el-Fârisî*, 10/88-90, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1994.

Özbalıkçı'nın TDV İslam Ansiklopedisi için hazırladığı bu çalışma el-Fârisî'nin hayatı ve ilmî çalışmaları üzerine hazırlanan özet bilgileri içermektedir.

el-Fârisî ve eserleriyle ilgili Türkiye dışında pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bunlardan müellifin sarf ile ilgili görüşleri ve *et-Tekmile* isimli eseri ile ilgili olanlar aşağıda ifade edildiği gibi sınırlı saydadır.

- Belsim Abdurrasûl eş-Şeybânî, *Me'âhizu Ebî Alî en-Nahvî 'alâ Men Sebekahu fi kutubihî: el-Bağdâdiyyât ve'l-'Askeriyyât ve'l-İzâh ve't-Tekmile ve's-Şîrâziyyât ve'l-'Adudîyyât*, Bağdat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Bu çalışmada, el-Fârisî genel olarak sarf ve nahiv konularını ele aldığı sözü geçen eserlerinde, önceki dönem dilcilerine karşı yönelttiği eleştiriler ve karşıt görüşleri ele alınmıştır.

- Sâmi b. Muhammed b. Yahyâ el-Fakîh ez-Zehrânî, *Ta'kîbâtü Ebî Alî el-Fârisî 'alâ Ârâi Sîbeveyh es-Sarfiyye Cem'an ve Dirâseten*, Ümmülkurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.

Zehrânî, sözü geçen doktora tezinde el-Fârisî'nin tüm eserlerindeki sarf ile ilgili görüşlerinin hangilerinin Sîbeveyhi'ye dayandığını tespit etmiştir. Çalışmada önce Sîbeveyhi'nin görüşü, sonra el-Fârisî'nin görüşü zikredilmiş, bunların akabinde de yazar kendisine göre doğru olanı dile getirmiştir. Zehrânî bu çalışmasında ağırlıklı olarak el-Fârisî'nin; *et-Ta'lîka 'alâ Kitâbi Sîbeveyhi*, *el-Hucce'l-Kurrâi's-Seb'a*, *el-İğfâl*, *el-Mesâilü's-Şîrâziyyât*, *et-Tekmile* isimli eserlerinden yararlandığı fark edil-

miştir. Çalışmamızda yeri geldikçe Zehrânî'nin konuya ilişkin düşüncelerine atıfta bulunulmuştur.

- İbrâhîm Rahmân Hamîd el-Erki, Osmân Rahmân Hamîd el-Erki, “Te’sıylü kâidetu’s-sarfiyye min hılâli’l-kırâati’l-Kurâniyye fi Kitâb et-Tekmile li Ebû Alî el-Fârisî”, Mecelletü Deyâli li’l-Buhusi’l-İnsâniyye, Irak, 1430/2009.

Bu makalesinde yazar el-Fârisî'nin *et-Tekmile* isimli eserin- de şahid olarak getirdiği Kurân ayetleri yoluyla sarf ile ilgili kuralların sağlam temeller üzerine bina edildiğini açıklayan bir çalışma yapmıştır.

Bizim çalışmamızın bunlardan farkı şu şekilde ifade edilebilir:

- el-Fârisî'nin sarf ile ilgili görüşlerini ele alan ve gelenekte önemli yeri olan *et-Tekmile* isimli eserin incelenmesi ve kaynaklarının tespit edilmesi.

- Sözü geçen eserde müellifin takip ettiği metot, eserde yer alan sarf ile ilgili kurallar, bu kuralların mütekkaddimûn ve müteehhirûn âlimlerinin ortaya koyduğu kurallarla karşılaştırılması ve bunlardan farkının belirtilmesi, ayrıca kurallara ilişkin el-Fârisî'nin ortaya koyduğu temellendirmelerin açıklanması.

- *et-Tekmile*'de yer alan sarf konularının el-Fârisî'nin yaşadığı dönemden günümüze kadar kaleme alınan gramer eserlerinde önemini koruyup korumadığını araştırılması.

2. Yöntem ve Araştırmanın Kaynakları

“Ebû Alî el-Fârisî'nin *et-Tekmile* Adlı Eserindeki Metodolojisi ve Sarf İlmine Dair Görüşleri” adlı çalışmada konuya ilişkin eserler incelenerek değerlendirme yöntemi kullanılacak ve şu adımlar takip edilecektir.

- Literatür taraması yapılacak

- el-Fârisî'nin yaşadığı dönemdeki siyasi, ilmî ve kültürel olaylar döneme ilişkin kaleme alınan eserlerden araştırılıp bunların müellif üzerinde etkileri tespit edilecek.
- el-Fârisî'nin kendisinden eğitim aldığı hocaları ve bunların müellif üzerine etkileri, yetiştirdiği öğrenciler ve bunların müelliften etkilenmeleri, konuyla ilgili farklı eserler taranarak belirlenecektir.
- el-Fârisî ile ilgili sonraki dönem alimlerin görüşleri, onun kendi dönemindeki alimlerle münazaraları, kaleme aldığı eserleri, bu eserlerden günümüze ulaşmış tahkik edilenlerin içeriği ince-nerek ilmî kişiliği ortaya konulacak.
- el-Fârisî'nin *et-Tekmile* isimli eseri Arap dili grameri eserlerinden olduğu için; Arap gramerinin ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili meseleler klasik ve modern kaynaklardan incelenecek, sarf ve nahiv tanımları üzerinde tahliller yapılacak, klasik ve modern dönem sarf nahiv çalışmaları belirtilecektir.
- *et-Tekmile* üzerine detaylı bir çalışma yapılacak, bu bağlamda; eserin yazılma sebebi, günümüze ulaşan el yazması nüshaları, kaynakları, müellifin bu eserde takip ettiği yöntem ortaya konulacaktır.
- *et-Tekmile*'nin içeriği incelenecektir. Bu konuda müellifin meseleleri ele alış biçimi, her bir mesele için; el-Fârisî öncesi; Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*, Müberred'in *el-Mukteḍab* ve Zeccâcî'nin *el-Cumel* isimli eserlerinde ele alınışı, sonraki dönem dilcilerle kaynaklık etmesi araştırılacak ve günümüzde aynı konunun yansımalarına ilişkin Hamlâvî'nin

Şeze'l-'arf, Muhammed el-Hatîb'in *el-Müsteksâ*, M. Meral Çörtü'nün *Arapça Dil Bilgisi Sarf* ve Sâdi Çöğenli'nin *Arapça Fiil Çekimleri ve Sarf Bilgisi* isimli eserleri aracılığı ile değerlendirmeler yapılacaktır.

- Tüm bu çalışmaların sonucunda el-Fârisî'nin dilciliği ortaya konulacaktır.

Bu çalışmada şu sorulara cevap aranacaktır: el-Fârisî 'nin içinde bulunduğu dönemde meydana gelen siyasi olaylar, onun dil çalışmalarına etki etmiş midir? el-Fârisî'nin hocaları ve öğrencileri kimlerdir? el-Fârisî her hangi bir dil ekolüne mensup mudur? el-Fârisî *et-Tekmile* isimli eserini yazarken kendisinden önceki âlimlerden etkilenmiş midir? Müellif eserlerini yazarken belli bir sistem takip etmiş midir? *et-Tekmile*'nin sonraki asırlara etkisi var mıdır? Eserde kurallar temellendirirken nasıl bir yöntem takip edilmiştir? Bu çalışmadaki amacımız yukarıdaki sorulara cevap vererek el-Fârisî 'nin Arap dili grameri konusunda yaptığı çalışmaları ve *et-Tekmile* isimli eserinde sarf ile ilgili kendi ve önceki dönem dilcilerin görüşlerini ortaya koyarak, alana bir nebze katkı sunmaktır.

2.1. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmanın her bir bölümünde kullanılan kaynaklar aşağıda zikredildiği şekildedir.

Birinci bölümde el-Fârisî'nin yaşadığı dönemde siyasi olaylar, dönemin ilmî ve kültürel durumu, müellifin hayatı, seyahatleri, hocaları, öğrencileri, bilimsel kişiliği, âlimlerle münazaraları ve eserleri yer almaktadır. Bu konular araştırılırken ilk dönemden günümüze kadar yazılan siyâsî ve ilmî tarih ile ilgili eserler, el-Fârisî'nin yaşamını kaleme alan biyografi eserleri, müellif ile ilgili inceleme yapan eserler ve eserlerini tahkik edenlerin yazdığı mukaddimeler incelenmiştir. Bu konuda

en çok yararlandığımız klasik ve modern dönem eserler arasında Mes'ûdî'nin (ö. 345/956) *Murûcu'z-zeheb*, Ya'kûbî'nin (ö. 292/905) *Târîhu'l-Ya'kûbî*, İbnu'n-Nedîm'in *el-Fihrist*, İbn Halikân'ın (ö. 681/1281) *Vefeyâtu'l-a'yân*, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Buğyetu'l-vu'ât*, Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229) *Mu'cemu'l-udebâ*, İbnu'l-Kıfî'nin (ö. 646/1248) *İnbâhü'r-ruvât*, Muhsin el-Emîn'in (ö. 1952) *A'yânu'ş-Şî'a*, Brockelmann'ın *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, Adam Mez'in (ö. 1917) *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti*, Zeydân'ın (ö. 1914) *İslâm Uygarlıkları Tarihi ve Şelebî'nin el-Fârisî hayâtuhû ve mekânetuhû* isimli eserleri yer almaktadır.

İkinci bölümde Arap dili grameri tarihi, Arap dili gramerinin ortaya çıkma sebepleri, gramer ekolleri, nahiv ve sarf ilminin tanımları, bu alanda yazılan sarf nahiv ortak ve müstakil eserler, günümüz sarf ve nahiv eserleri incelenmiştir. Bahsi geçen konuları araştırırken Zeccâcî'nin (ö. 337/949) *el-Cumel fi'n-nahv*, İbn Cinnî'nin *el-Hasâ'is*, Ebû Tayyib el-Luğavî'nin (ö. 351/962) *Merâtibu'n-nahviyyîn*, Zubeydî'nin (ö. 379/989) *Tabakâtü'n-nahviyyîn*, Fêkihî'nin *Şerhu kitâbi'l-hudûd fi'n-nahv*, Suyûtî'nin *el-İktirâh fi usûli'n-nahv*, Enbârî'nin *el-İnsâf*, Mustafâ Sâdik Râfiî'nin (ö. 1937) *Târîhu âdâbi'l-'Arabî*, Ahmed eṭ-Ṭaṭṭâvî'nin (ö. 1277/1861) *Neş'etu'n-nahv*, Ahmed Emîn'in *Zuhru'l-İslâm*, Şevkî Dayf'ın *el-Medârisu'n-Nahviyye*, Selami Bakkırcı, Kenan Demirayak'ın *Arap Dili Gramer Tarihi* gibi klasik ve modern eserlerden yararlandık.

Üçüncü bölümde ise el-Fârisî'nin *et-Tekmile* isimli eseri ve sarf ile ilgili görüşleri yer almaktadır. Bu bölümde *et-Tekmile*'nin yazılışı, el yazması nüshaları, şerhleri, şiir şevâhidleri hakkında malumat verilip, *et-Tekmile*'deki el-Fârisî'nin takip ettiği metot, eserin kaynakları ve sarf ile ilgili görüşler ele alınmıştır. *et-Tekmile* incelenirken Kâzım Bahr el-Murcân ve Hasan Şâzeli Ferhûd'un tahkikini yaptığı eserler, Curcânî'nin (ö. 471/1078-79) *et-Tekmile*'yi şerh etmek için yazdığı *el-Muktesid* ve Beyazıt kütüphanesine bağlı Veliyyüddîn kütüp-

hanesinde 2903 numarada kayıtlı el yazması nüsha incelenmiştir. El yazması nüshanın kopyası kütüphane yetkilileri ile iletişime geçilip elektronik ortamdan alınarak temîn edilmiştir. İnceleme işlemi esnasında tahkikli eserlerin bazı yerlerinde hareke ve harf hataları tespit edilmiştir.